

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS8021>

Number: 74 , p. 535-541, Spring 2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

16.02.2019

19.03.2019

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

25.03.2019

ARTUKLULAR'IN İKTİSADİ HAYATINA GENEL BAKIŞ

*A GENERAL VIEW TO THE ECONOMIC LIFE OF
ARTUQIDS*

Eğt. Hilal Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3013-3368>

*Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
hilal1arslan@hotmail.com*

Öz

Tarihte el-Cezire olarak isimlendirilen Yukarı Mezopotamya bölgesinde üç farklı beylik kuran Artuklular bu coğrafyayı üç asır refah içinde idare etmişlerdir. Malazgirt savaşından sonra Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan Artuklular, izledikleri yapıcı devlet politikalarıyla bölgede güven ortamı kurmuşlardır. Yönetimi altında bulunan hem Müslüman hem de gayrimüslim halkı adaletle yönetmişlerdir. Ekonomileri, her ortaçağ devleti gibi büyük ölçüde tarım ve ticarete dayanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak izledikleri politikalarıyla tarım ve ticareti geliştirmeye çalışmışlardır. Kara yolu ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Ortaçağ'da İpek Yolu üzerinde bulunmaları ekonomilerine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Uluslararası ticaret akışından faydalanmak için yatırımlar yaparak şehirlerini ticaret merkezlerine dönüştürmüşlerdir. Kurdukları çarşı ve pazarlarıyla yabancı tüccarları ülkelerine çekmeyi başarmış ekonomik güçlerini arttırmışlardır. Bunun yanı sıra hem yerli hem de yabancı tüccarlara güvenceler vererek iktisadi hayatı canlı tutmayı başarmışlardır. Ekonomilerinin diğer bir dayanağı olan zirai hayatın sürekliliği için de etkili politikalar yürütmüşlerdir. Bereketli toprakların üzerinde hüküm süren Artuklu beyleri bu durumu iyi değerlendirmişlerdir. Çiftçilerine üretimin artması için gerekli olan yardımları yapmış hatta bazı vergileri kaldırmışlardır. Bu dönemde Artuklu şehirlerinde tahıl, meyve ve sebze üretimi yoğun olarak yapılmıştır. Zirai üretiminde kullanılması için su kanalları ve sarnıçları inşa edilerek çiftçilerin su ihtiyaçları karşılanmışlardır. Artuklular hem üzerinde kuruldukları Mezopotamya ovasının verimli toprakları hem de izledikleri başarılı iktisat politikalar sayesinde güçlü bir eko-

nomiye sahip olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Artuklu, Tarım, İktisat, Ticaret, Mezopotamya

Abstract

In the Upper Mesopotamian region, which was called al-Jazeera in history, the Artuks who established three different principalities managed this geography in three centuries of prosperity. Artukids, one of the principalities founded in Anatolia after the war of Malazgirt, have established an atmosphere of trust in the region with their constructive state policies. Both Muslims and non-Muslims, who were under their rule, managed the people with justice. Their economies, like every medieval state, were largely based on agriculture and trade. As a result of this, they tried to improve agriculture and trade with their policies. The presence on the Silk Road in the Middle Ages where the road trade was intensively contributed greatly to their economies. They made investments in order to benefit from the international trade flow and transformed their cities into commercial centers. With the markets and markets they have established, they have increased their economic power which has succeeded in attracting foreign merchants to their countries. In addition, they managed to keep the economic life alive by giving assurances to both domestic and foreign traders. They carried out effective policies for the continuity of agricultural life, which is another basis of their economies. The Artuqid beys, who ruled over fertile soils, evaluated this situation well. They have made the necessary assistance for their farmers to increase the production and even removed some taxes. In this period, the production of cereals, fruits and vegetables was made intensively in the cities of Artuklu. Water channels and cisterns have been built and used to meet the water needs of the farmers. The Artukids have a strong economy with their productive Mesopotamia plain and the economic policies they follow.

Key Words: Artukqid, Agriculture, Economic, Trade, Mesopotamian

Giriş

Bir devletin iktisadi hayatını şekillendiren temel unsurlardan biri kurulduğu coğrafi bölge olmuştur. Artuklular Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve Arap coğrafyacıların yukarı Mezopotamya'ya verdikleri isim olan el-Cezire'de hüküm sürmüşlerdir (İbnHavkal, 2017:197; Şeşen, 2003: 509). Artukluların sınırları bu coğrafya içerisinde güneyde Halep, kuzeyde Harput doğuda Hakkâri batıda Maraş'a kadar ulaşmıştır (Gül, 2007: 433). Artukluların varlığını sürdürdüğü bu coğrafya hem bereketli topraklara sahip hem de ortaçağ boyunca etkili olan kara ticaretinin en yoğun olarak yapıldığı ticaret yolları üzerinde bulunmaktaydı. Bu olumlu taraflarının yanı sıra Artuklu coğrafyası doğu-batı, kuzey-güney yönlü göç yolları üzerinde bulunuyordu. Ayrıca tarih boyunca meydana gelen doğu-batı eksenli mücadelelerde tampon bölge durumdaydı. Bu sebeplerden dolayı Artuklu coğrafyası istilaya açık ve buna bağlı olarak siyasi istikrarın zorlandığı bir

bölge konumundaydı. Bu çerçevede içerisinde Artuklu emirleri siyasi anlamda birlik sağlamada zorluk yaşasalar bile iktisadi alanda izledikleri politikalar sayesinde güçlü bir ekonomiye sahip olmuşlardır. Üzerinde buldukları toprakların önemi kavramış, buna göre hareket etmişlerdir. Hem zirai alanda hem de ticaret noktasında halkını destekleyerek süreklilik sağlamışlardır.

Artukluların Zirai Faaliyetleri

Ortaçağ boyunca devletlerin ekonomik temelleri iki unsura dayanmıştır. Bunlar tarım ve ticarettir. Tarım için toprağın verimli ve ziraata uygun olması önemliken ticari hayatta da ticaret akışının sağlandığı yollar üzerinde bulunması önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Artuklu coğrafyası, bereketli topraklara ve bol su kaynaklarına sahip bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Artukluların hüküm sürdüğü bölgelerde zirai faaliyetler başlıca gelir kaynakları arasında olmuştur. Hatta tarım ticaretin önüne geçmiştir. Uçsuz bucaksız

Mezopotamya ovasının üzerine kurulu olan şehirlerin toprakları da oldukça verimlidir. Bereketli Hilal, üzerinde kurulan her medeniyeti verimli toprakları ve zengin akarsularıyla beslemiş, onlara hayat vermiştir. Şehri ziyaret eden seyyahlar buranın bağ, bahçe, bostan ve ziraat bakımından oldukça zengin olduğundan bahsetmektedirler (İbniCübeyr, 2003:175; İbnHavkal, 2017: 199). Artuklu coğrafyasında iklim şartlarının elverişli, su kaynaklarının bol olması tarımda verimi arttırmıştır. Özellikle su kaynakları açısından Artuklu şehirlerinin çok şanslı olduğunu belirtebiliriz. İbni Cübeyr, Resul Ayn'ın su kaynaklarını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır; "*Büyük bir mağaranın içinden kaynağını alan su, önce mağarada çok geniş bir havuz oluşturuyor sonra büyük bir ırmak gibi dışarı çıkarak diğer akarsulara karışıyor, suyun tazyiki öyle fazla ki bir dalğış bu suda yüzmek isterse su onu fırlatabilir*" (İbniCübeyr, 2003: 178). Akarsuların bolluğunun yanı sıra bölgenin iklime bağlı olarak bol yağış alması da tarımın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durumu Artuklu emirleri iyi değerlendirip su kanalları ve sarnıçlar açarak yağmur sularını zirai alanda kullanmışlardır.

Artuklu hâkimiyeti boyunca Amid, Meyyafarikin, HısnKeyf ve Mardin gibi şehirler ziraat alanında büyük gelişmeler göstermişlerdir. Bu hususta Meyyafarikin'de 12. yüzyılda zirai faaliyetlerle geçimi sağlayan 265 adet yerleşim yeri bulunmaktaydı (Gül, 2007: 435). Artuklu şehirlerini ziyaret eden İbni Cübeyr, buralarda bağların, bostanların ve bahçelerin bolluğundan bahseder. Ruha, Amid, Siirt ve Bitlis gibi merkezlerde çokça meyve tarımı yapılmıştır. Artuklu şehirlerinden biri olan Mardin ise özellikle buğday ve pamuk tarımının yapıldığı bir merkez olmuştur. Pamuk üretimin fazla olması nedeniyle pamuklu kumaş üretimi de yapılmıştır. Bu kumaşlar elbise olarak kullanılmışlardır. 13. yüzyılda Moğol Hanı Kubilay'a elçilik için yola çıkan Marco Polo bu

yolculuk sırasında gördüğü şehirlerin ticari hayatları ve ürettikleri ürünler hakkında bilgiler verir. Polo'da Mardin'in pamuklarının çok ünlü olduğunu ve şehir halkının büyük bir kısmının zanaat ve tüccarlardan oluştuğunu belirtir (Polo, 1971:24). Mardin'de üretilen ve oldukça ünlü olan pamuklu kumaşlara *buharin* ismi verilmiştir (Turan, 2017: 222). 1328 yılında Mardin'e uğrayan diğer bir seyyah İbn Batuta'da Mardin için dağın eteğinde kurulduğunu, çarşılarının çok hareketli olup İslam şehirleri içinde en güzellerinden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o Mer'ız diye bilinen bir kumaştan elbiseler yapıldığını ve bunlara *Mardini* denildiğini halk arasında çok fazla talep gördüğünü anlatmaktadır (İbnBatuta, 2000: 338). Bu bilgileri doğrultusunda Artukluların pamuk üretimine önem verdikleri ve buna bağlı olarak pamuklu kumaşlar üretip çevrelerindeki merkezlere sattıkları söylenebilir. Artuklular tarım üretiminde devamlılığı sağlamak için iskân politikası izlemişlerdir. Türkmenlerin Andolu'ya gelmesiyle birlikte üretimde devamlılığı sağlamak isteyen Selçuklu hükümdarları gibi Artuklu emirleri de işgücü olan göçer aileleri kendi ülkelerine yerleştirmişlerdir. Bu ailelere evler, tarım araçları ve tohumluk gibi yardımlar dağıtılmış belirli süre zarfında vergilerden de muaf tutulmuşlardır. Bu şekilde Artuklular üretimi arttırmayı hedeflemişlerdir. Artuklular köylerinde yaşayıp tarım ve hayvancılıkla uğraşan halklarından Şer'i vergilerini dışında herhangi bir vergi almamıştır. Zirai üretimin artması için devlet çiftçilere gerekli olan yardımları yapmıştır.

Artukluların Ticari Faaliyetleri

Ortaçağ'da ticaret hayatı büyük ölçüde İpek ve Baharat yolları üzerinden şekillenmiştir. Bu iki büyük yol vasıtasıyla Doğu-Batı arasında ticaret yapılmaktaydı. Bu yollar üzerinden geçen kervanlarla ürünler büyük pazarlara taşınmaktaydı. Bu durumun doğal

bir sonucu olarak bu yollar üzerinde bulunan şehirler zamanla zenginleşerek büyük ticaret merkezleri konumuna gelmişlerdir.

Artuklu hâkimiyet alanı önemli merkezleri birbirlerine yaklaştıran bir kavşak konumunda bulunmaktaydı. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Artuklu şehirleri de bu duruma paralel olarak ekonomik hayatın canlılığından faydalanmış ve ticaret merkezi olmuşlardır. Ayrıca Mısır, Anadolu, Suriye, Irak ve İran gibi önemli merkezlere yakınlığı ticari hayatın canlanmasına imkân sağlamıştır. Artuklu hükümdarları da bu durumu iyi değerlendirmiş inşa ve imar faaliyetleriyle iktisadi hayatın gelişmesine katkı sağlamışlardır.(Turan, 2017: 219).

Ortaçağ'ın en işlek ticaret güzergâhı olan İpek Yolu, Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan, Asya'dan gelen baharat, ipek ve türlü malın, Batı'ya ulaşmasını sağlayan önemli bir ticaret yolu olarak karşımıza çıkmaktadır(Özer, 2007:475). İskender döneminden beri var olduğu bilinen bu yolun batı uçlarından birisi Antakya şehridir. Diğeri de Trabzon üzerinden İstanbul ve Venedik'e uzanan yoldur(Tabakoğlu, 2008:63). Tebriz üzerinden Anadolu'ya gelen yol İstanbul'a ulaşıyordu. İki hat üzerinden devam eden bu yol, kuzey hattından yani Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu ve Bursa üzerinden işlemekte, ikinci yol ise Van, Bitlis, Diyarbakır, Urfa, Halep, Adana, Konya Akşehir, Kütahya ve Bursa yolunu takip etmekteydi. Çağın en işlek ticari hattının kavşak noktalarında kurulan Diyarbakır, Urfa, Mardin, Hasankeyf ve Musul gibi şehirleri içerisinde barındıran Artuklu ülkesi ticaret kervanlarının geçiş ve mübadele merkezlerinden biri olmuştur. (Özer, 2007:475).

Anadolu'da hüküm süren Selçuklular ve diğer beylikler bu ticaret akışının bozulmaması için çaba göstermişlerdir. Ortaya çıkan siyasi bunalımlara ve karışıklıklara rağmen ticaret yollarının güvenliği hususunda ehemmiyetli davranmışlardır. Artuklular ticaret yollarının sürekli canlı olması için gerekli olan tüm tedbirleri almış ve bu yollar

üzerine gerekli yatırımları yapmışlardır. Hem gayrimüslim hem de Müslüman tacirler Anadolu üzerinden ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir. Selçuklular ve diğer beylikler ticari hayatı canlı tutmak için yabancı tüccarlarla anlaşmalar yapmış ve onlara Anadolu'da ticaret konusunda güvence vermişlerdir.

Ermeni prensi ile 1285'te yaptıkları ticaret anlaşmasında; "*Karşılıklı olarak adalet ile hareket edileceği ister doğu ister batı her taraftan gelecek olan tüccarların Artuklu ülkelerinde huzur ve güven içinde faaliyetlerini sürdürecektir*"(Gül, 2007: 440)belirtmişlerdir. Bu metinden de anlaşılacağı üzere emirler ülkelerinde ticareti canlı tutmak için gerekli olan güvenceyi yabancı tacirlere de vermişlerdir. Artuklular yabancı tüccarlara sağladıkları bu rahat ortamın yanı sıra yerli tüccarlara ve halka da vergilerde kolaylık sağlamış ve bazı vergileri kaldırırken bazı vergilerin ise miktarını azaltmıştır. Nitekim Artuklu melikleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden İbn'ülEzrak eserinde, Meyyafarikin'in fethinden sonra Artuklu emiri İlgazi'nin halka adaletli davrandığını ve halkın üzerinde külfet olan birçok vergiyi kaldırdığını belirtmiştir(İbnu'lEzrak, 1992: 32).Ticari hayatta sağladıkları bu imkânlar çevre illerde yaşayan halkın da dikkatini çekmiş ve ülkelerine ticaret amaçlı göçler olmuştur(Köprülü, 1965: 617).

Ortaçağ İslam dünyasında şehirler merkezde bulunan cami ve ona bağlı olan külliye etrafındaki mahalle ve çarşılardan oluşuyordu. Kurulan pazarların büyüklüğü şehirdeki ekonomik hayata göre değişmekteydi. Birçok kaynak Artuklu şehirlerinin hem sosyal hem de iktisadi alanda çok canlı olduğunu ve pazarlarındaki gıda maddelerinin bolluğundan bahsetmektedir. 12.yüzyıl seyahatçılarının İbni Cübeyr, Diyarbakır, Meyyafarikin, Mardin ve Duneysir gibi Artuklu şehirlerinin çarşı ve pazarlarındaki canlılıktan ve bolluktan bahseder. Duneysir gözlemleri ise şöyledir; "*Perşembe, Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri burada büyük bir Pazar kurulur. Komşu kasaba ve yakın köy halkları pazarda toplanıyorlardı. Yolun tamamı sağlıklı köyler ve*

bakımlı hanlarla doluydu. Her taraftan insanlar buraya geliyordu''(İbniCübeyr, 2003: 177). İbn Havkal'da Duneyser'in eskiye göre çok geliştiğini buraya hanlar, hamamlar, çarşılar yapıldığını, başka illerden göç alarak geliştiğini ve vergi gelirinin arttığını kaydetmiştir(İbnHavkal, 2017: 211). Duneyser uluslararası bir pazara sahip olarak Artuklu ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Artuklular döneminde el-Cezire coğrafyasındaki şehirler çarşı ve pazarlarıyla gelişme göstermiş ve bir ticaret merkezi haline dönüşmüşlerdir. Buradaki çarşı ve pazarlarda ticareti yapılan ürünlerden vergiler alınıyor ayrıca sigorta amaçlı olarak alınan vergi de bulunuyordu. Yine Artuklu emirleri ticari hayatı canlandırmak amacıyla mali alanda yenilikler yapmışlardır. Necmeddin İlgazi Suriye'deki çarşı ve pazarlardan alınan vergilerin bir kısmını kaldırmış. Bazı ağırlık ve ölçü ve birimlerinde düzenlemeler yapmışlardır(Azimi, 2006: 52). Emirler, halkının refahını yükseltmek için bazı vergileri kaldırmalarına karşın haçlılarla ile yaptıkları savaşların askeri harcamalarını karşılamak amacıyla ağır vergiler koymak durumunda da kalmışlardır(Gül, 2007: 441). Artuklu şehirlerinde yetiştirilen pamuk, buğdaygibi tarım ürünleri bu çarşı ve pazarlarda Halep, Şam ve diğer Anadolu şehirlerinden gelen tüccarlara toptan satılıyordu. Bunların yanı sıra bölgelerinde üretimi az olan pekmez, susam, pirinç gibi besinleri dışarıdan alıyorlardı(Gül, 2007: 438).

Pamuk üretiminde ileri seviyede olan Artuklular, dokumacılık alanında büyük gelişmeler göstermişlerdir. Çevrelerine pamuklu kumaşlar, battaniyeler, halı, kilim ve çuval gibi ürünleri satıyorlardı. Artuklu coğrafyası özellikle Mardin, İran, Azerbaycan, Kafkaslar ve Ahlât bölgesinden gelen kervanların ve bunların yanında hac görevi için yola çıkanlarında uğradıkları bir merkez olmuştur. 15.Yüzyılda doğuya seyahati sırasında Mardin'i de görme fırsatı olan elçi Barbaro şehrin çok hareketli olduğunu ve burada üç yüz

hanenin yaşadığı belirtmiştir(Barbaro, 2009: 67).

Artuklu şehirlerinin iktisadi hayatının diğer bir kolu olarak madencilik karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kuyumculuk alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Gümüştan yapılmış küçük eşyalar ve kaplar Artuklu coğrafyasında bulunan eşyalar arasında yer almaktadır. Ayrıca Artuklu emirleri madencilğe önem vermiş ve yeni madenlerin bulunması için yapılan çalışmalara kendileri de katılmışlardır. Özellikle de Diyarbakır havzasında bulunan zengin bakır madenlerinin keşfedilip çıkarılması hususunda hükümdarlar dikkatli davranmışlardır. Kuyumculuk oldukça gelişmişti. Bunun yanında Artuklu ekonomisine katkı sağlayan bir diğer çalışma kolu da küçül el atölyelerinde üretilen madeni eşyalardı. Bu küçük eşyaların yapımında genellikle bakır, demir, gümüş gibi madenler kullanılmıştır. Artukluların maden işleme ustaları genellikle kapı kulpları, süslü aynalar, toka, kemer, şamdanlık gibi küçük ev eşyaları üretmişlerdir. Bu zanaatkârlar genellikle mahallelerde çalışıp küçük dükkânları vasıtasıyla ticaretini yapmışlardır. Artukluların ekonomi noktasında ileri bir seviyede olduklarının diğer göstergesi sikkeleridir. Çeşitli merkezlerde kurdukları darphanelerde gümüş ve bakır sikkeler bastırmışlardır. Bakır madenin bol olması sebebiyle ilk dönem sikkelerini bakırdan üretmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise ticari gelişmelerle gümüş sikkeler bastırmışlardır (Tabakoğlu, 2009: 91).Bu sikkelere hükümdarlar kendi isimlerinin yanında hâkimiyetlerini kabul ettikleri Selçuklu, Eyyübi ve Moğol hükümdarları ile Abbasi da isimlerini halifelerinin de isimlerini yazdırmışlardır.

Artuklu emirleri iktisadi hayatın gelişimi ve idaresi için teşkilatlar kurmuşlardır. Bu bağlamda devlet maliyesinin düzenlenmesi için yeni birimler oluşturmuşlardır. Artuklu maliyesi Divan-ı İstifa biriminden yönetilirdi. Bu divanın başına emirler, en güvendikleri

kişileri getirirlerdi.(İbnu'lEzrak, 1992: 48-72-92-108). Divan-ı İstifanın başında bulunan kişiye müstevfi ismi verilmiştir. Müstevfi halkın ekonomik durumunu iyileştirmeye çalışır gelir-gider defterlerinin tutulması hususuyla ilgilenir, vergilerin toplanması hususunda memurları görevlendirirdi. Müstevfiye bağlı olarak her vilayette Amidler bulunurdu. Bunlar buldukları bölgelerde vergilerin toplanmasından sorumluydu(Özer,2007; 478). Müstevfiler, şehirlerde halktan toplanan vergilerde haksızlık yapılmaması ve adil davranılması hususunda Amidleri denetler ve halkın huzuruna dikkat ederlerdi.

Divan-ı İşraf, Artukluların Selçuklulardan örnek alarak kurdukları denetim divanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu divan özellikle Divan-ı İstifanın işlerini kontrol ederdi. Başında Müşrif adı verilen sorumlu kişi bulunurdu. Bu divanlarla Artuklular ülkelerinde haksızlığın önüne geçmeye ve iktisadi hayatta güveni temin etmeye çalışmışlardı. Bu şekilde sistemli çalışarak ekonominin canlanmasında önemli rol oynamışlardır. Bu divanların yanında şehirde temizlik ve düzeni sağlamak için muhtesip denilen görevliler de bulunmaktaydı. Bunlar fiyat tespitiinde bulunur alışveriş noktasında ölçü ve tartıların dikkatli kullanılmasını sağlardı. Çarşı ve pazarlarda haksız kazancı engellemeye çalışırlardı. Artuklu hükümdarları şehirlerinde yaşayan halkların refah seviyelerini yükseltmekle kendilerini yükümlü saymış bu bağlamda gereken her türlü hizmeti vermeye çalışmışlardır.

Artuklu coğrafyasının iktisadi alanda gelişme göstermesinde önemli olan etkenlerden biri olarak imar faaliyetlerini de belirtmek gerekmektedir. Şehirlerdeki imar faaliyetleri ile halkın sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda ihtiyaçlarını karşılamıştır. İnşa ettikleri köprüler, hanlar, çarşılar, medreseler, camiler, zaviyeler bölge halkının rahatını sağlamıştır. Bina yapımına önem veren Artuklular yaptıkları su kanallarıyla da şehirlerinde su sıkıntısının önüne geçmişlerdir. Hem şehirlerin hem de kırsalda yaşayan halkın su ihtiyacını gi-

dermişlerdir.

Artuklu coğrafyasında siyasi ve ekonomik hayatın çok gelişmiş olmasında sosyal yapısında farklı kültürleri barındırması da etkili olmuştur. Bununla birlikte Artuklu hükümdarlarının göstermiş oldukları dini hoşgörü toplumun kaynaşmasını sağlamıştır. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Artuklu şehirleri bu sayede hem kültür hem de iktisadi alanda renkli bir yapıya sahip olmuştur. Sünni İslam anlayışına sahip olmanın yanı sıra diğer mezheplere de saygılı davranmışlardır. Gayrimüslim halka da sosyal ve iktisadi alanda serbestlik tanımışlardır. Gerekli gördükleri durumlarda bu halka yardıma bulunmuş kiliselerin tamir edilmesi noktasında katkı sağlamışlardır. Mor Abay Manastırının kalıntılarında bulunan Süryanice metinde 1256 yılında Artuklu sultanlarından Necmeddin zamanında tamir edildiği ve bu hükümdarın adalet sahibi olduğu yazmaktadır(Akyüz, 2007: 382). Bu hoşgörü politikası Artuklu şehirlerinin hem sosyal hem de iktisadi alanda yükselişine katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Artuklular, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde üç yüzyıl hüküm süren bir beyliktir. Siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmeler göstererek ülkelerinde refahı arttırmış, şehirlerini ticaret, bilim ve kültür merkezi haline getirmişlerdir. Yaptıkları imar faaliyetleriyle birlikte Ortaçağ'ın en güzel mimari eserlerini ortaya çıkarmış ve izledikleri hoşgörü politikasıyla ülkelerinin seviyesini yükselterek bir cazibe merkezi haline getirmişlerdir.

Bereketli ve su kaynaklarının bol olduğu Mezopotamya coğrafyasında kuruldukları için Artuklu iktisat hayatının temeli tarıma dayanmıştır. Kuruldukları coğrafyanın verimli topraklarını iyi değerlendiren Artuklu hükümdarları da izledikleri başarılı politikaları sayesinde zirai üretimi canlandırmıştır. Ülkelerinde refahı, güveni ve huzura arttırarak iktisadi alanda büyümeyi hedeflemiş ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Gerekli gör-

dükleri durumlarda çiftçilerine yardım da bulunmuş ve bazı vergilerden muaf tutmuşlardır. Topraklarının verimli olmasının yanında önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması ticaret alanında da gelişmesinde katkı sağlamıştır. Ticaretin daha çok karayolu üzerinden yapıldığı Ortaçağlar boyunca doğu-batı yönlü ticaret akışının sağlandığı İpek Yolu üzerinde bulunan şehirleri bu uluslararası ticaretin etkisiyle büyük merkezler haline dönmüşlerdir. Ticaret yolları üzerinde bulunan Duneser, Nusaybin, Harran, Meyyafarikin, Diyarbakır, Mardin gibi şehirleri, yatırımları ve imar faaliyetleri sayesinde ticaret merkezine dönüştürmüşlerdir. Tüccarlara sağladıkları imkânlarla çarşı ve pazarları işlerlik kazanmış ve canlılık göstermiştir. Hükümdarlar halklarının refahını ön planda tutmuş ve bu bağlamda politikalar izlemişlerdir. Bu politikaları sayesinde iktisadi hayatlarını canlı tutmayı başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, G. (2007). "Süryanilerin Artuklularla İlişkileri", I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri, 25-27 Ekim, Mardin.
- Azimi. (2006). *Azimi Tarihi- Selçuklularla ilgili Bölümler*, 2 Baskı. (Çev. Ali Sevim). Ankara: TTK.
- Barbaro, J. (2009). *Anadolu'ya ve İran'a Seyehat*, (Çev. Tufan Gündüz), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gül, M. (2007). "Artuklu Ekonomisi ve Kaynakları", I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu, 25-27 Ekim, Mardin.
- İbn Battuta. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi (1. Cilt)*. (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslam Coğrafyası*. 2. Baskı. (Trc. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Ezrak. (1992). *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*. (Trc. Ahmet Savran). Erzurum.
- Köprülü, M. F. (1965). Artuk-Oğulları. *İslâm Ansiklopedisi* (s. 617-625) içinde. Ankara: MEB Yayınları.
- Özer, M. H. (2007). "Artuklular Devletinde Önemli Ticaret Yolları ve İktisadi Hayata Etkileri", I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu, 25-27 Ekim, Mardin.
- Polo, M (1971). *Marco Polo Seyahatnamesi*, (Trc. Filiz Doküman) İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Şeşen, R. (2003). *Cezire. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 509-511.) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*. 9. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turan, O. (2017). *Doğu Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Arslan, H. (2019). Artuklular'ın İktisadi Hayatına Genel Bakış, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS8021>, Number: 74 Spring 2019, p. 535-541.

